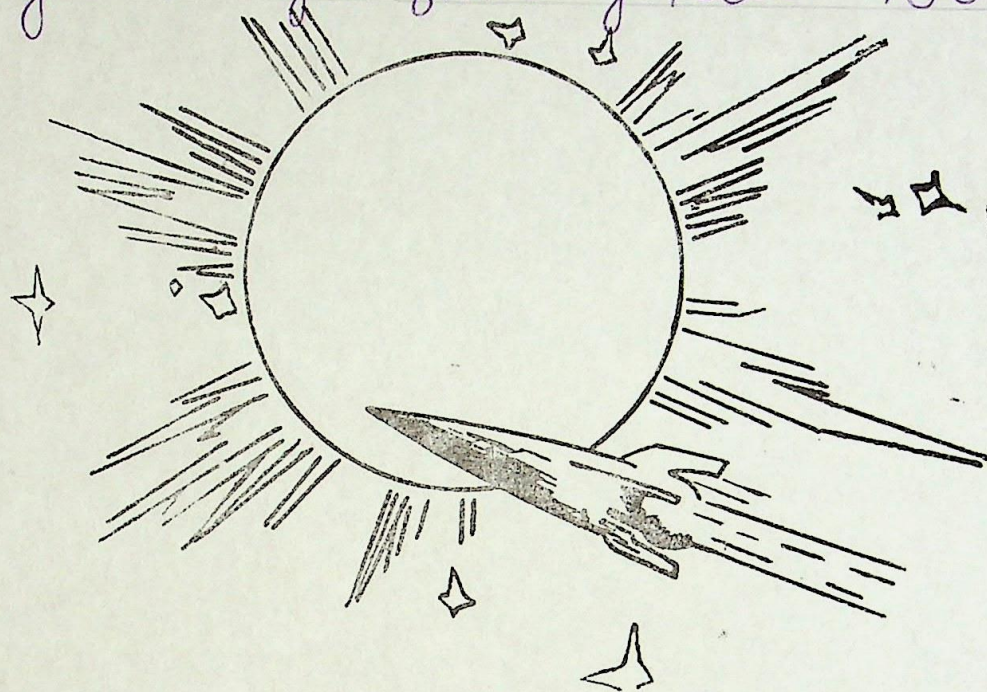

Архівний № 102
 Фонд № Р.77.11
 Опис № 1

Голод на Сумщині у 1932 - 1933 роках.

102

Стаття В. Безсмертного,
 краєзнавця із м. Тиростякця, в газеті
 "Ленінський шлях" - "Голод".

ПАПКА ДЛЯ ПАПЕРІВ

5 вересня 1989 року
 16 вересня 1989 року
 1 документ
 2 аркуші.

ДЕРЖАРХ
 Сумської обл.
 Фонд № Р.77.11
 Опис № 1
 Архівний № 102

Г О Л О Д

Дванадцятирічний пастух Грицько, (а пасе він корів під час літніх канікул), ляснув батоном і погнав худобу з провулку на пасовище. Напрямок — ліс, бо корів пасуть саме там. Я ув'язався за Грицьком, як це робив часто. Біля лісу вже лягло три батоги — це приєдналися пастухи з інших провулків. У нас корови немає, але до лісу в післяобідній час я ходжу часто.

Цього разу корів пасли за залізницею. Іноді доходили до самого села Смородине. В гущавині я відшукав знайоме, цікаве для мене місце. Лісівники свого часу склали тут купу соснового та ялинового хмизу. Тут було гніздо, з якого висовувалося велике сіре пташеня і пронизливо кричало. Тим часом батьки, значно менші за розмірами, носили йому поживу. За моїм нинішнім міркуванням то було зозулення. Воно перебувало в чужому гнізді. Я так захопився цією сценою, що забув про своїх старших товаришів-пастухів. Вони пішли вперед, а я залишився сам.

Навколо шумів ліс. Раптом я почув голос, який би пізнав серед тисячі голосів. Це був голос матері. Вона мене кликала і я відгукнувся. Немалу відстань довелося пройти, поки побачив її на галявині.

— Скільки разів говорила тобі, щоб не ходив до лісу, — кинулася з докорами мати. — Що ти тут знайшов?

Як мати не могла зрозуміти того, що для хлопця, якому має виповнитися вісім років, у лісі все цікаве і незбагненне. Коли згадую ті часи, мене охоплює здивування — чому моя рідна мати не боялася посилати мене, малого і безпомічного, з обі-

дом на цукровий завод до батька. Того дня я також відносив батькові обід.

Ми йшли з матір'ю по обсаджений блокорими березами просіці. Обіч неї, то там, то тут, зустрічалися купи лісового хмизу, але на цей раз уже з прочищених дубових дерев. Біля однієї з куп мати затулила мені очі:

— Не дивись туди. — каже.

Сама ж тулить хусточку до своїх очей. Її плечі здригаються, мати плаче. Хмиз недавно прийхав забирати один чоловік, але під гіллям раптом виявив труп хлопця. Як виявилось, підліток пішов з дому до батька на роботу, звідти йшов лісом з хлібом. Та не доніс його своїм. Сусід знав, що хлопчина повертатиметься з хлібом. Висліди його, задушив.

Йшов страшний 1933 рік. Від голоду вмирили мільйони людей. Це, пам'ятаю, роком раніше дорослі говорили: — В тридцять третьому люди падатимуть на ходу.

Так і вийшло. Вийдеш на вулицю і можеш побачити десятки, сотні голодних людей. Одні худючі, наче скелети, люди-дистрофіки, інші — опухлі від того, що через виснаження нирки уже не працюють, тіло наливається водою, ноги — наче колодки, під очима — водяні капшукі. Десятки старців стукали щодня у хвіртку і просили щось-небудь поїсти.

За таких умов я щодня носив батькові їжу. Від нашого двору до цукрового заводу — два з половиною кілометри. По дорозі було три мости. І під кожним на мене чатувала небезпека. Дитина, якій немає й восьми років, несе кошика, в якому горщики з пісним бор-

щем та бовтанкою — супом. Іноді було щось на зразок каші. Я їду і всю дорогу боюся. Добре, якщо віднімуть, а якщо задушуть...

Люди валялися під мостами, відкосами шосе, куди хто дійшов. Це в основному були жителі навколишніх сіл. І зараз пам'ятаю страдницькі очі тих бідлаг. Лежать, зовсім виснажені, чоловіки. І такі в них погляди благальні: очима просять допомоги. Йдеш додому — вже дехто з них неживий.

На роботі батько одержував по карточках трохи хліба. Частину своєї пайки він використовував у обід. Решту ввечері приносив додому. Він був майстром-інструментальником, слюсарем-універсалом, людиною високої кваліфікації. Тоді, у 1933 році, саме йшла реконструкція цукрового заводу. На підприємстві працювали фахівці з німецьких фірм. Батькові роботи вистачало. Він мало бував вдома, а все — на роботі. Одного разу прийшов пізно увечері, важко сів на стілець, закотив штанину і показав ногу. Вона вся розпухла. Надавить старий пальцем на тіло, а ямка на деякий час і залишається. За таких умов це треба було і важко працювати.

Роком чи двома раніше розширяли річку біля цукрозаводу, щоб більше було води для підприємства. Батько працював машиністом на величезному паровику, який приводив у рух землечерпалку. Одного разу запитав товариша по роботі, виходця Білки:

— За що вас розкуркулили?

— За те, що я під возом спав, — відповів той.

«Спати під возом» означало під час польових робіт не їздити на нічліг до-

дому, а ночувати в полі. Так зберігається більше часу для роботи.

Весною 1933 року сотні тростянчан виходили на луки рвати жовтвило. З нього варили пісний борщ. Саме весною було найгоłodніше. Десятки людей помирали щодня в Тростянці. Коли почали підростати на грядках цибуля та часник, то їли їх з насолодою. Їх плоди здавалися не гіркими, а солодкими, смачними.

До Тростянця люди йшли у пошуках роботи. Вони хотіли вижити. На роботу влаштовувалися хто де міг. І. Д. Манжерес йшов дорогами з-під Курчини. Не ніс з собою ніяких пожитків. Ніс лише на спині молодшого брата Григорія, який від голоду зовсім знесилю і не міг уже сам рухатися. У Тростянці І. Д. Манжерес влаштувався в ливарню цукрозаводу. Він вижив, виходив від голоду молодшого брата, який пізніше став льотчиком, підполковником авіації.

Кожного року у лісі виростав ще одне, так би мовити, місце — корчовки. У 1933 році посилюлися крадіжки картоплі, інших городніх культур. Якось мати пішла на город, побачила, що у нас третину картоплі вирвано вночі.

Я був худим хлопцем. Одного разу мати була в лісі на городі, а мені залишилася шматок перепічки, спеченої з буряками. Цього дня прийшла до нас моя рідна тітка з Олексиного. Вона плакала:

— У нас все забрали, до останньої крихти. Діти голодні, я кілька днів не їла.

Я віддав їй перепічку. Потім вона не один раз згадувала про це з вдячністю.

В. БЕЗСМЕРТНИЙ,
краще знавець.

(Далі буде).

ГОЛОД

В Тростянці в 1933 році в будинку на розі нинішніх вулиць Червоноармійської і Петровського було організовано дитячий прийомник. Привозили сюди дітей, батьки яких померли від голоду. Прийомник — хороша справа, дітей потім направляли в дитячі будинки, рятували від голодної смерті. Однак деякі виснажені діти вмирили в ньому. Через багато років по тому, у віддаленому кутку міського кладовища, при захороненні людей наткнулися на маленькі людські кістки. Дехто висловлював припущення, що це — дитячі поховання після бомбардувань у війну. Ні, це були поховання померлих у прийомнику дітей.

У Тростянці відкрився в 1933-му році магазин «Торгсін» (торгівля з іноземцями). Він містився в приміщенні, де нині магазин спортивних товарів. Тут приймали від населення дорожчості — золоті каблучки і серги, столове срібло тощо. За це отovarювали білим борошном та іншими продуктами. Однак у населення мало було цих речей. Одного разу я бачив, як із магазину вийшов підліток. Йому дещо дали тут за якусь здану річ, але від безсилля він упав тут же, біля магазину. Розсипалося печиво, яке він тримав у руках. Люди підвели хлопця з землі. Він був дуже блідий, задихався. Дальшої долі його я не знаю.

У нас удома на горищі ще й досі валяється побутовий атрибут тих часів, — звичайна ножна ступа. Однак під час голоду вона зіграла вирішальну роль. В ній можна було стовкти пшоно або обрушити зерно ячменю. Тримати ступи заборонялося. Були такі люди — якщо почувуть стукіт ступи, доносять куди треба. Тоді приїждять, ступу забирають, а «винних» притягують до відповідальності. Я пам'ятаю, з якою обережністю тимчасово забирали в нас цю ступу сусіди. Робилося це вночі. Коли товкли в ній зерно, діти чергували на вулиці, щоб хто ненароком не наскочив.

Народ тоді використовував у їжу так звані моторжаники, шелушаники та інші сурогати. На це йшли різні зернові відходи, шелуха. Однак користі від таких «харчів» голодним шлункам було мало.

Біля станції стояли спеці-

альні баки, в які перекачувалася з залізничних цистерн харчова патока. З баків потім її перевозили на місцевий спиртзавод, де вироблявся спирт. Десятки людей щодня підходили до цих місць, щоб хоч трохи покуштувати патоки. Коли для перевезення на завод заповнювалися бочки і закривався кран (а слід сказати, що всі крани були на замках), з нижньої частини кожного крана ще довго тяглася ціва тягучої темнокоричневої солодкої рідини. Але й ця патока потрапляла у загратовану емкість, яка розташовувалася внизу під кранами. Однак до цієї простягалася багато рук. Ловили рідину в кружки, штовхалися. Я бачив, як один чоловік, тримаючи з руках десь роздобутий шматок хліба, з задоволенням приказував:

— Так, так. Давай, давай, накладайся побільше.

Густа ціпка осідала в нього на хлібкові. Врешті-решт хліб під вагою патоки обламався в руках і зник униз у емкості. Чоловік скрушно хитав головою.

Про тодішні базари слід сказати окремо. Вони були багатолюдними, але все було дорогим. Кругла сіра хлібина коштувала 20 карбованців, а біла — 30. При тодішній малій зарплаті це були високі ціни. Хліб привозили з Харкова. Міліція боролася з спекуляцією. Пасажи́рські поїзди часто зупиняли на 118-му кілометрі залізничної колії (неподалік від станції Смородине) і вивантажували звідти цілі купи буханок. Але їздили люди по хліб не лише з метою наживи. Багато хто добирався до Харкова, щоб привезти хліба для голодної сім'ї. Такі їхали і на вагонах, і на підніжках. Інколи це призводило до травм. Один з тростянецьких підлітків потрапив під колеса поїзда і залишився без ніг. Він, правда, пізніше виявив силу волі, закінчив медичний інститут і працював хірургом у районах Сумської області.

Пристанційний базар у тридцять третьому ганяли з місця на місце і нарешті він «зупинився» біля так званих «грушок» (нині це площа Комсомольська). Тут стояли дві старі груші. Крадіжки на базарі були часто. Я бачив, як один чоловік вихопив з рук іншого хлібину і кинувся

тікати. Дядько погнався за ним, але ззаду до нього підскочив ще інший, «дав» дядькові підніжку і той з усього розгону бебехнувся на землю. Часто нашим провулком тікали з цього базару люди, які вхопили щось «на хапок». За ними поспішала погоня. Розправа вершилася або в провулку, або на ближніх луках — зlodія сильно били. Але які це були зlodії — це були голодні, доведені до відчаю, люди.

Голод довів до канібальства. Мабуть усі в Тростянці знали одну з перекупок, яка жила за станційними коліями. Я сам бачив, як вона з міського базару манила шматочком хліба великого собаку. Голодна тварина слухняно бігла за нею. Собака, звичайно, пішов на продаж у вигляді м'ясних виробів. А люди біля поїздів не знали про це, купували. Потім ця перекупка убила сусідську дитину. Що то був за холодець, що то були за котлети? Бодай не загадувати про такі випадки. Один перехожий хлопець попросив у неї щось поїсти, вона завела його до хати, насипала супу, а сама підійшла ззаду з сокирою... Хлопцеві вдалося втекти у відкрите вікно. Він побіг до станційної міліції і заявив про замах на нього. Перекупку заарештували, її злочин було виявлено, піднявся великий скандал, люди висловлювали сильний гнів і невдоволення з приводу таких ганебних її вчинків. Перекупку вислали на Сахалін.

У Білці тоді одна безумна від голоду жінка зарубала трьох своїх дітей і м'ясо посолила в діжці.

...Покоротшали вулиці в багатьох селах. У Буймері ще в сорокові роки можна було бачити місце, де колись стояли хати. Вимер цілий сільський куток. У Олексиному й досі не відновилася довжина вулиці, паралельної до залізниці. Вимерли з голоду майже всі вантажники на цукровому заводі. Це були крупні чоловіки, які носили на плечах важкі мішки. Недодання вони не змогли перенести.

Дехто боровся тоді за виживання, а дехто помирав тихо, покірно. У Зарічному в одного чоловіка залишилася корова, а сам він помер від голоду.

Я інколи ходив тоді на перон — дивитись на поїзди. Ніколи не забуду такого випадку. В пристанційному сквері сиділи на лавках і лежали змарнілі, виснажені люди. Один хлопець років одиннадцяти ледве піднявся з лави і, ніби на ходулях, з обвислими руками, почав натужно переставляти ноги. Вони його не слухались. Він був пухлий. Очі — безумня від голоду. Хлопець ледве вийшов на перон. У цей час по перону йшов один — високий, у шкіряному пальті, з револьвером при боці.

— Ти куди вийшов? — кинувся до хлопця. — Ти чого вийшов?

Хлопець повільно, дуже повільно повернувся і силкувався йти назад. Він поставив одну ногу, потім іншу, ледве тримав рівновагу. У такий спосіб добрався до ближньої лави, хотів сісти, але раптом посунувся мимо лави на землю. Він помер.

Влітку в 1933-му дуже часто йшли дощі. Врожай підостає хороший. Уже восени люди почали оживати. Я тієї осені пішов до першого класу. У портфель мати хлала загорнутий у папір 150-грамовий шматок хліба. Це була сніданок на великій перерві. Діти в школі були худі, виснажені, але я не пам'ятаю випадку, щоб хтось у мене вкрав цей хліб.

Пізно восени, уже як випав сніг, батькові за хорошу роботу на цукровому заводі дали премію — корову. Ми стали жити краще.

Минуло відтоді чимало років. Якось я розмовляв з одним старим чоловіком і він зізнався мені, що в 1933-му році працював по «викачці» хліба і інших продуктів у людей. «Бувало прийдеш до чергової хати, — говорив він, — а там — вдова з дітьми. Вдова плаче, діти плачуть. Я піднімусь на горище — немає нічого — самі горшки з квасолею стоять. То я беру ті горшки та й кажу: «Ач, завела тут квасолу!» — та як сипону ту квасолу по горищу. Знаю, що вона збере її із своїми дітьми по квасолі, бо голодні».

Ось так, виходить, трохи совісті було в цього чоловіка, а були такі, що забирали й квасолу.

В. БЕЗСМЕРТНИЙ.

(Продовження.
Початок у № 107.).

ЗАВІРЯЮЧИЙ НАПИС

В даній справі пронумеровано 2 аркушів
(два)

Посада 16-місячна до в.
Підпис П. Кривоніс чоловічий спеціаліст